

KDC Katholiek Documentatie Centrum
IMPRESSIE 17 2015 Katholiek Documentatie Centrum Katholiek Documentatie Centrum

Inhoud

Ten geleide	1
Het stokje van Antonia Brico: het verhaal van een baanbrekende dirigente / Ruud Franssen	2
'Onze rente, hun armoede': de <i>fair-trade</i> -revolutie in de jaren tachtig heroverwogen / Peter van Dam	8
Abstractie in de kerk: het vergeten kunstatelier van Cees Bousardt / Bert Donks	12
Aanwinsten Archief / Ramses Peters	16
Aanwinsten Bibliotheek / Lennie van Orsouw & Hadewych Snijdwind	18
Beeld en Geluid: wie, wat, waar, waarom, wanneer / Vefie Poels	20
Kort Nieuws	24
Vrienden van het KDC	26
Column / Wiek	27

impressie Katholiek Documentatie Centrum
Katholiek Documentatie Centrum
Katholiek Documentatie Centrum

TEN GELEIDE

Ook het Katholiek Documentatie Centrum gaat met zijn tijd mee: sinds kort hebben wij een Facebookpagina. Wekelijks besteden we aandacht aan aanwinsten, tentoonstellingen, presentaties of symposia. Bijzondere gebeurtenissen worden extra belicht. Zoals het bezoek van Aad van den Heuvel en Aart Zeeman eind augustus voor hun documentaire over de Nederlandse jezuïet Joop Beek, de man achter Soeharto. Interviews van de KomMissieMemoires met enkele naaste medewerkers van pater Beek gaven cruciale informatie over diens werkwijze. Ook andere hoogtepunten zijn de revue gepasseerd, zoals de ontvangst van het eerste deel uit het bedrijfsarchief van de 'geestelijke modekoning' Ben Stadelmaier, en een bijzonder bezoek vanuit Gods Werkhof aan de tentoonstelling over Ans van Zeijst. We vinden het leuk als u onze pagina *likt*! Gelukkig gaat het digitale nieuws niet ten koste van onze papieren nieuwsbrief *Impressie*. Met deze maand een artikel van Ruud Franssen over

Antonia Brico, een wereldberoemde dirigente, wier archivalia plús dirigeerstokje onlangs bij het KDC zijn ondergebracht. Peter van Dam schrijft over de geschiedenis van de *fair trade*-beweging mede aan de hand van het Solidaridad-archief. Bert Donks, die momenteel bezig is met een inventaris van de katholieke kunst-archivalia bij het KDC, geeft ons een inkijkje in het Tilburgse Atelier van Kerkelijke Kunst van Cees Bousardt. Daarnaast hebben we uiteraard ook de vertrouwde rubrieken met nieuwe aanwinsten van archief en bibliotheek en de rubriek waarbij we uw hulp vragen om foto's te identificeren. Ten slotte nog 'kort nieuws', waar we onder meer stil staan bij het overlijden van broeder Nol van den Boogaard, die bijna veertig jaar op onze bibliotheekafdeling een trouw gezicht was.

Het einde van het jaar is in zicht en de redactie wenst u namens alle KDC-medewerkers een Zalig Kerstfeest, goede feestdagen en een voorspoedig 2016.

1

**Katholiek Documentatie
Centrum**

Hoger onderwijs en universiteit

Vind ik leuk

Volgen

Bericht

...

Tijdslijn

Info

Foto's

Vind-ik-leuks

Meer >

HET STOKJE VAN ANTONIA BRICO: HET VERHAAL VAN EEN BAANBREKEND DIRIGENTE

- 2 Onlangs bezochten twee KDC-medewerkers Rex Brico, voormalig redacteur geestelijk leven van het weekblad *Elsevier*. Ze verlieten zijn Amsterdamse flat met een waardevolle schat: een boodschappendoos bomvol archivalia én een dirigestokje. Dit had toebehoord aan zijn nicht, Antonia Brico (1902-1989): de eerste vrouw die in 1930 het prestigieuze symfonieorkest de *Berliner Philharmoniker* dirigerde.

KINDERTIJD

De jeugd en kindertijd van Antonia Brico zijn minstens zo opmerkelijk als haar carrière als dirigente. Antonia wordt op 26 juni 1902 in Rotterdam geboren als dochter van een alleenstaande moeder, Agnes Brico. Agnes komt uit een vroom, katholiek Amsterdams gezin. Als ongehuwd meisje raakt zij zwanger, waarop haar vader elk contact met de vader van haar kind verbiedt en haar bovendien uit huis zet. Agnes vertrekt naar Rotterdam, waar zij een baan vindt als hulp in de huishouding; de vader van haar kind, een pianist, is inmiddels spoorloos. Na de geboorte van Antonia belanden moeder en dochter in een protestants gesticht. Als zij na een jaar de instelling moeten verlaten is Agnes wanhopig en ziet geen toekomst voor hen beiden. Niet in staat om gelijktijdig te werken en voor haar

In de tachtiger jaren in Denver voor de Brico Symphony (Foto coll. Antonia Brico KDC, fotograaf onbekend)

dochter te zorgen, gaat ze middels een advertentie op zoek naar een pleeggezin voor het kind. Het lukt haar Antonia onder te brengen bij de protestantse familie Wolthuis met de belofte te zullen bijdragen in de kosten van levensonderhoud van haar kind. Agnes zelf belandt in 1906 in een katholiek nonnenklooster. Hier wordt gedreigd met excommunicatie wanneer ze Antonia niet weghaalt bij de protestante pleegouders. Dit noopt de gelovige Agnes haar dochter aan mevrouw Wolthuis terug te vragen. Deze weigert echter pertinent, vooral omdat Agnes schromelijk in gebreke is gebleven bij het leveren van de beloofde financiële bijdrage voor het kind. Agnes doet een beroep op de katholieke kerk

om de kosten van Antonia's verblijf in het pleeggezin te vergoeden maar deze weigert; wél wil de kerk de kosten betalen van een proces om de hereniging van moeder en kind af te dwingen. Dit proces komt er in 1907 als Antonia vijf jaar oud is. Op de dag van het proces echter vertrekt mevrouw Wolthuis heimelijk en met medeneming van Antonia per boot naar Amerika waar haar man al enige tijd verblijft. Agnes wacht tevergeefs in de rechtszaal en neemt met ontzetting kennis van het vertrek van haar dochter. Eenmaal in Amerika wordt het meisje door het echtpaar Wolthuis als hun eigen kind geregistreerd, waarna zij niets meer van zich laten horen. Agnes is vertwijfeld door het verlies van haar dochter en overlijdt in 1909. Haar laatste woorden zijn: "Spoor in godsnaam Antonia op!"

HAAR JEUGD IN CALIFORNIË

Het gezin Wolthuis vestigt zich in Californië waar mevrouw Wolthuis zich ontpopt tot een hardvochtige pleegmoeder die Antonia dagelijks slaat en met wie het kind voortdurend conflicten heeft. Antonia ontwikkelt zich tot een nerveus, overgevoelig en angstig kind dat constant nagels bijt. Als remedie hiertegen adviseert een arts haar piano te laten spelen. Een uitstekende raadgeving want Antonia stort zich met volle overgave op het instrument en blijkt over een groot

muzikaal talent te beschikken. Uren brengt ze dagelijks achter de piano door en op haar tiende heeft ze al de tweede rapsodie van Liszt onder de knie. Ze speelt graag op de spiritistische seances die haar pleegmoeder houdt, omdat zij na afloop altijd door de aanwezige dames geknuffeld wordt. Haar moeder onderkent al snel de commerciële mogelijkheden van het talent van haar stiefdochter en arrangeert voor haar op haar dertiende een baantje als pianist in een vaudevilletheater. Dit belet Antonia echter naar school te gaan, wat haar zeer spijt. Als 'wraak' speelt ze in het theater in plaats van populaire deuntjes enkel klassieke muziek, wat tot afkeurende reacties van het publiek en uiteindelijk tot haar ontslag leidt. Dit leidt weer tot een woedeaanval van haar pleegmoeder, die Antonia toeijlt blij te zijn dat zij niet haar

3

Antonia Brico in begin jaren veertig ten tijde van de Women's Symphony (Foto coll. Antonia Brico KDC, fotograaf Trudy Fleischmann)

biologische moeder is. Voor Antonia, aan wie dit nog nooit is verteld, is het een grote schok.

In het laatste jaar van high school vindt ze een baantje als zangeres/pianiste in een supermarkt van Woolworths in San Francisco. Het geld dat zij daarmee verdient spaart ze om zich als muziekstudent te kunnen laten inschrijven aan de Universiteit van Berkeley. Op haar zeventiende raakt Antonia bevriend met een echtpaar uit San Francisco en als ze, na een overnachting daar vanwege een feestje, thuis niet meer welkom blijkt, trekt ze bij het echtpaar in. Bij de verhuizing wordt haar door mevrouw Wolthuis nog eens goed ingepeperd uit wat voor een ellendige, roomse familie van armoedzaaiers ze afkomstig is. Als Antonia in 1926 voor het eerst sinds haar gedwongen emigratie weer in Nederland is om kennis te maken met de familie van haar echte moeder, blijken al deze beweringen gelogen.

STUDIETIJD

Ondanks tegenwerking van haar pleegouders en beperkte financiële middelen begint de zeventienjarige Antonia aan de door haar gewenste muziekstudie. Zij is al snel door haar spaargeld heen en zal de rest van haar studietijd slechts met moeite rond kunnen komen. Haar bescheiden studiebeurs vult ze aan met inkomsten uit bijbaantjes als piano-

lerares, pianiste op dansavonden en ouvreuse in een concertzaal.

Na de beëindiging van haar studie in 1925 wordt zij door de Poolse pianist Stojowski uitverkoren om bij hem in New York pianolessen te gaan volgen. Vanwege haar nog steeds deplorabele financiële situatie hoeft ze de lessen niet te betalen. Weer terug in Berkeley krijgt zij een aanstelling als assistent van het hoofd van de muziekfaculteit, Modeste Alloo.

Aan Alloo vertelt ze haar droom: ze wil dirigente worden. Alloo reageert sceptisch en biedt haar als alternatief een goede baan op de faculteit aan. Antonia laat zich echter niet ompraten, waarop Alloo haar toch voorziet van een aanbevelingsbrief voor Karl Muck, dirigent van de *Hamburger Philharmoniker* en het Wagnerfestival in Bayreuth.

In juni 1927 vertrekt zij naar Beieren.

Antonia Brico aan het werk in 1945 in Colorado College (Foto coll. Antonia Brico KDC, fotograaf onbekend)

Antonia Brico dirigeert de Brico Symphony in de jaren zeventig (Foto coll. Antonia Brico KDC, fotograaf onbekend)

CARRIÈRE

Het debuut van Antonia Brico vindt plaats op 10 januari 1930, als ze, als eerste vrouw, in Berlijn de *Berliner Philharmoniker* dirigeert. De recensenten, onder wie Amerikaanse, zijn unaniem in hun lof voor de bevolgen dirigente en al snel volgen uitnodigingen om naar Amerika te komen. Nog datzelfde jaar dirigeert ze onder grote bijval de *Los Angeles Philharmonic* in de fameuze *Hollywood Bowl*, toen de grootste concertzaal ter wereld. Na dit overweldigende debuut in Amerika volgen twee concerten met de *San Francisco Symphony*. Bij het eerste daarvan speelt haar vroegere leraar Stojowski onder Antonia's directie een van zijn eigen pianoconcerten. In het najaar van 1930 keert zij terug naar Europa waar zij concerten dirigeert in Berlijn en Hamburg. Aansluitend maakt ze een uitgebreide tournee door Polen en de Baltische staten. Helaas krijgt ze hierna geen nieuwe aanbiedingen en ziet ze zich genooddaakt in nachtclubs artiesten op de piano te begeleiden. In 1932 keert ze ontgoocheld terug naar Amerika. Een jaar later kan Antonia drie concerten dirigeren in New York, waarvan het laatste echter niet doorgaat omdat bariton John Thomas weigert onder een vrouw op te treden. Het jaar daarna vat ze het idee op een orkest te beginnen met louter vrouwen. Ze weet hiervoor de steun

Bij hun kennismaking raakt Muck onder de indruk van de gepassioneerde, ambitieuze vrouw en biedt haar gratis privélessen aan. Als Antonia aan het eind van het festivalseizoen Muck vraagt of ze bij hem in Hamburg verder kan studeren in de dirigeerkunst raadt hij haar aan de dirigentenopleiding van de Rijksacademie voor Muziek in Berlijn te gaan volgen. Deze geldt als beste ter wereld en de concurrentie voor een studieplek is navenant. Er zijn twintig kandidaten voor slechts twee studieplekken, maar Antonia weet er een van te veroveren. Ze verhuist naar Berlijn en sluit na twee jaar keihard studeren in 1929 als eerste vrouw de prestigieuze opleiding succesvol af.

6

te verwerven van Eleanor Roosevelt en kort daarna richt ze de *New York Women's Symphony* op. Dit orkest zal een aantal jaren regelmatig optreden, meestal in *Carnegie Hall*, maar wordt in 1939 wegens financiële problemen opgeheven. In 1938 wordt Antonia tot Amerikaans staatsburger genaturaliseerd en dirigeert ze, weer als eerste vrouw, de *New York Philharmonic*.

Zij leidt in 1941 enkele malen met veel succes het *Denver Symphony Orchestra* waarna de orkestleiding haar laat weten dat ze een serieuze kandidaat is voor het dirigentschap

van het orkest en ze besluit naar Denver te verhuizen. Haar kandidatuur leidt daar echter tot hevige conflicten in *society*-kringen met als gevolg dat de orkestleiding afziet van haar benoeming. Noodgedwongen richt ze zich weer op het geven van pianolessen en het dirigeren van amateurorkesten. In 1947 wordt Antonia wel gevraagd dirigent te worden van een semiprofessioneel orkest in Denver, het *Denver Businessmen's Orchestra*. Ze zal dit tot op hoge leeftijd met veel toewijding blijven leiden. Het orkest wordt later omgedoopt tot de *Brico Symphony*. Na de Tweede

Hoes van het opnamedebuut van Antonia Brico uit 1976 (Coll. Antonia Brico KDC)

Antonia Brico met Albert Schweitzer in Lambaréné in 1958 (Foto coll. Antonia Brico KDC, fotograaf onbekend)

Wereldoorlog dirigeert ze ook in Europa nog regelmatig grote symfonieorkesten, zoals in 1946 een door de AVRO uitgezonden concert van het Radio Philharmonisch Orkest.

VRIENDSCHAPPEN

Antonia was bevriend met veel groten uit de muziekwereld zoals Arthur Rubinstein en Sibelius. Een speciale vriendschap onderhield zij met Albert Schweitzer, die ze in 1949 bij een lezing leerde kennen. Ze raakte direct in de ban van de arts/filosoof/musicus en bezocht hem in Duitsland, waar Schweitzer haar inwijdde in de geheimen van de muziek van Bach. Later bezocht ze hem in zijn zendingsziekenhuis in Lambaréné in Gabon.

Een van haar pianoleerlingen in Denver was Judy Collins, die zou uitgroeien tot een wereldberoemde

folkmuzikante. Collins begon al jong met pianolessen bij Antonia en bleek een getalenteerde leerlinge, zo zelfs, dat Brico voor haar een carrière als concertpianiste in het verschiep zag. Halverwege haar tienerjaren raakte Judy echter begeistert van Amerikaanse folkmuziek en wisselde de piano in voor de akoestische gitaar. Zij zou wereldhits scoren als *Both Sides Now* en *Send in the Clowns*. Judy was zo gesteld op Antonia dat zij in 1972 een documentaire over haar maakte. Deze film *Antonia: A Portrait of a Woman* ontving lovende recensies en werd voor een Oscar genomineerd in de categorie documentaire film. De film is een verslag van Antonia Brico's strijd tegen de vooroordelen die in de klassieke muziekwereld heersten tegenover vrouwelijke dirigenten. Het zou Antonia tot haar overlijden in 1989 spijten dat geen enkel groot symfonieorkest het had aangedurfd om haar als vaste dirigent te engageren. Haar dirigeerstokje vertelt haar bijzondere levensverhaal: het wordt voortaan zorgvuldig en met ere bij het KDC bewaard.

Ruud Franssen

*Het dirigeerstokje van Antonia Brico
(Foto: coll. Antonia Brico KDC, fotograaf
Paul Koopmans)*

'ONZE RENTE, HUN ARMOEDE' - DE FAIR TRADE-REVOLUTIE IN DE JAREN TACHTIG HEROVERWOGEN

8

'Investeert jouw bank of verzekeraar in foute wapenbedrijven, kinderarbeid of vervuilende energie?' Met deze vraag confronteerde de Eerlijke Bankwijzer in de eerste helft van 2015 meer dan 150.000 bezoekers. De bankwijzer speelt hiermee in op het idee dat klanten directe druk kunnen uitoefenen op de bank waarmee ze zaken doen. Een goede score kan een bank bovendien nieuwe klanten opleveren. De Eerlijke Bankwijzer is een voorbeeld van een initiatief dat bedrijven oproept om 'eerlijk' te handelen. Al sinds de jaren zestig proberen activisten de overheid, internationale organisaties, maar ook burgers en bedrijven te bewegen tot *fair trade* of eerlijke handel. Nederlandse initiatieven zijn daarbij vaak voorlopers geweest, die in andere landen werden besproken, overgenomen, of als tegenvoorbeeld voor eigen acties dienden.

Er is nog weinig onderzoek gedaan naar de geschiedenis van *fair trade*. Veelal wordt die als een simpel en aantrekkelijk succesverhaal gepresenteerd, dat ongeveer zo luidt: tot in de jaren tachtig waren er groepjes alternatievelingen, die in groezelige winkeltjes eerlijke waar verkochten. Daar kwam verandering in toen in 1988 Max Havelaar-koffie op de markt kwam. Ieder bedrijf dat geïnteresseerd was, kon zijn koffie als 'fair trade' laten certificeren en in iedere

supermarkt verkopen. Sindsdien begon de beweging voor eerlijke handel aan een onstuitbare opmars – zelfs tijdens de recente economische crisisjaren bleef haar marktaandeel stijgen.

SOLIDARIDAD

De grenzen van dit succesverhaal komen in zicht als we terugkeren naar de pogingen om banken tot eerlijk handelen te bewegen. Midden jaren tachtig besteedde Solidaridad, de oecumenische organisatie voor Latijns-Amerika, veel aandacht aan de schulden crisis aldaar. Nederlan-

ONZE RENTE, HUN ARMOEDE

Miljoenen armen in Latijns Amerika lijden onder de hoge rentestand. Zij draaien op voeten schuld aan Westerse banken, die door illegitijming onbetaalbaar is geworden.

Profiteert u van rente waar anderen onder lijden? Stort uw rente dan in het Rentesolidariteitsfonds van Solidaridad. Daarmee ondersteunt u de strijd van werklozen, landloze boeren en krotten bewoners in Latijns Amerika.

SOLIDARIDAD, BUREAU 1804444 DEN HAAG
O.V.V. RENTESOLIDARITEITSFONDS

COMUNIDAD - UMACHAREL
POR LA TIERRA
APOYA AL MITOJ - ARKES - 2574

SOLIDARIDAD
Internationale Oecumenische Organisatie voor Latijns-Amerika
Luis van Meirvenhout 14B, 2517 BS Den Haag, tel.: 070-696007

MINDER RENTE/MEER VRIJHEID

ders waren hier op twee manieren bij betrokken. Allereerst speelden de Nederlandse regering en banken een rol bij de onderhandelingen over het oplossen van deze crisis. Ten tweede gaf de situatie in Latijns-Amerika te denken over de manier waarop Nederlanders met de gevolgen van economische tegenspoed omgingen: werden de gevolgen niet ook hier op de mensen in de marge afgewenteld?

In 1984 legde de campagne zich toe op het Internationaal Monetair Fonds en de rol van de Nederlandse regering daarin. Een jaar later richtte Solidaridad met de slogan 'Onze rente, hun armoede' haar pijlen op de Nederlandse banken. De campagne wees Nederlanders erop, dat de rente die ze op hun rekening kregen bijgeschreven met de problemen van Latijns-Amerika verbonden waren. Hun banken hadden Latijns-Amerikaanse staten immers geld geleend. De rente die de banken over hun leningen ontvingen gebruikten ze om hun eigen klanten rente te verstrekken. Mensen in Latijns-Amerika moesten dus de klappen opvangen voor de rente die Nederlands ontvingen.

Solidaridad riep daarom op tot twee vormen van actie. In de eerste plaats vroeg ze Nederlandse burgers om een deel van de rente die ze ontvingen te storten in een 'rentesolidariteitsfonds' voor Latijns-Amerika. Op die manier konden ze bewust afstand doen van geld dat ze ontvingen op

kosten van anderen. Bovendien vroeg Solidaridad de klanten van grote Nederlandse banken om brieven te schrijven aan de directies en hen te vragen om te helpen bij het oplossen van de schulden crisis. Dit tweede voorstel stuitte onder activisten op vragen: was het niet beter mensen te vragen om over te stappen op een alternatieve bank als ASN of Triodos? Het campagne team van Solidaridad vond dat niet voldoende. Natuurlijk was het goed als kerken en particulieren hun bankzaken bij alternatieve banken regelden, maar voor veel mensen waren deze banken in de praktijk blijkbaar geen optie. Bovendien waren ze maar klein. Alternatieve banken waren volgens Solidaridad daarom weliswaar belangrijke 'tekenen van hoop', maar betekenisvolle veranderingen konden alleen worden bereikt als onder druk van dergelijke voorbeelden en van hun eigen klanten ook de grote banken tot een koerswijziging konden worden bewogen.

GEEN PLOTSELINGE REVOLUTIE

Deze houding ten opzichte van alternatieve banken is opvallend in het licht van de geschiedenis van de beweging voor *fair trade*. Immers, de opvatting dat het reguliere systeem niet vervangen moest worden door een alternatief systeem, maar veranderd moest worden door een combinatie van alternatieve voorbeelden en de druk van klanten zelf, lag ook ten grondslag aan de pogingen om

zuivere koffie in de supermarkt te introduceren. De introductie van gecertificeerde *fair trade*-koffie was dus niet het gevolg van een plotse-
 linge revolutie, maar onderdeel van een ontwikkeling die al langer aan de gang was.

Zo gezien hebben we te maken met een beweging die door de jaren heen steeds weer andere ideeën en actiemiddelen omarmde, voortdurend op zoek was naar mogelijke bondgenoten en wist te profiteren van nieuwe kansen. In de loop van de jaren tachtig kwam in deze beweging een pragmatische en professionele benadering van eerlijke handel op. Medewerkers van organisaties als

Solidaridad waren uitdrukkelijk op zoek naar samenwerking met reguliere bedrijven. Wereldwinkels bezonnen zich op de mogelijkheden om het verkopen van producten serieus te nemen door winkels aantrekkelijker in te richten en als gewone bedrijven te exploiteren. Ze gaven hun idealen niet op, maar kozen voor de weg van de vele kleine stappen.

Het streven naar een balans tussen idealisme en pragmatisme kwam in de jaren tachtig binnen veel sociale bewegingen naar voren. Artsen zonder Grenzen combineerde humanitaire hulp met het afleggen van getuigenissen over misstanden, terwijl de milieubeweging een eco-label ontwikkelde. Een belangrijke oorzaak was de teleurstelling over het uitblijven van succes van de radicale politiek van de jaren zeventig in de eigen omgeving en in 'verre paradijzen' als de Sovjet-Unie, Cuba en China. Ook de opkomst van rechtse regeringen in Europa en de Verenigde Staten noopte 'progressieve' groepen tot samenwerking. De voornaamste aanzet kwam in het geval van *fair trade* van de partners in het Zuiden. Vooral de Sandinistische regering van Nicaragua en de Mexicaanse coöperatie UCIRI drongen er bij hun Nederlandse relaties op aan om meer te verkopen, zodat zij het hoofd boven water konden houden.

Het streven om een breed publiek te bereiken was in de beweging voor eerlijke handel niet nieuw, getuige de succesvolle rietsuikeractie uit 1968.

spiegel en aanjager was en is van cruciale veranderingen in het denken en doen op de mondiale markt.

Peter van Dam

11

Peter van Dam is universitair docent Globalisering, Religie en Transnationale Civil Society aan de Universiteit van Amsterdam. Momenteel onderzoekt hij de geschiedenis van *fair trade* in het kader van het onderzoeksproject 'Moralising the global market'. Voor dat onderzoek maakt hij onder meer gebruik van de KDC-archieven van Solidaridad en de Politieke Partij Radicalen.

De affiches afgedrukt bij dit artikel zijn afkomstig uit het KDC-archief van Solidaridad.

Het streven naar samenwerking met reguliere bedrijven was daarentegen in de loop van de jaren zeventig op de achtergrond geraakt, om in de jaren tachtig nadrukkelijk terug te keren. Nieuw waren daarbij de brede aanvaarding van een meer professionele aanpak van de verkoop en het feit dat bedrijven belangstelling toonden voor initiatieven van de *fair trade*-beweging.

De geschiedenis van 'Onze rente, hun armoede' verwijst daarmee het sprookjesachtige succesverhaal van *fair trade* na een plotselinge vernieuwing naar de prullenbak. Maar wat we ervoor terugkrijgen is zeker niet minder de moeite waard: een fascinerend perspectief op een beweging die

ABSTRACTIE IN DE KERK: HET VERGETEN ATELIER VAN CEES BOUSARDT

- 12 In 2011 ontving het KDC een aantal dozen en mappen met ontwerptekeningen uit handen van pastoor Frits Ouwens uit Nistelrode. Hij had de bonte verzameling (een deel van de ontwerpen werd aangeleverd in een kartonnen verpakkingsdoos voor sherry) enkele jaren eerder ter bewaring ontvangen van een medeliefhebber van religieuze kunst, Cees Bousardt. Deze had bijna vijftig jaar lang een atelier voor kerkelijke kunst gerund aan de Noordstraat in Tilburg onder de naam Kerkelijke Kunst Ateliers C. Bousardt. Het uiteenlopende materiaal in de dozen en mappen was het enige dat nog restte van zijn voormalige werkplaats: het was een deel van zijn bedrijfsarchief.

ABSTRACTE KERKELIJKE KUNST

Cees Bousardt (1926-2007) volgde een blauwe maandag de priesteropleiding maar koos al snel voor een andere loopbaan: in 1959 richtte hij zijn eigen kunstonderneming op. Dat jaar is een scharnierpunt in de rooms-katholieke geschiedenis. Het was het jaar waarin paus Johannes XXIII het Tweede Vaticaanse Concilie aankondigde en daarbij de term 'aggiornamento' ('bij de tijd brengen') gebruikte. De katholieke kerk kon niet langer de constant veranderende moderne wereld de rug toekeren maar moest bij de tijd worden gebracht wilde ze blijven voortbestaan. Deze visie was al eerder vanuit Frankrijk doorgedrongen tot Nederlandse kunstenaars en ontwerpers van religieuze en kerkelijke kunst. Zij ontwikkelden een nieuwe vormtaal om de eigentijdse visie op het chris-

Cees Bousardt 'aan het werk' in zijn atelier. Voor zover bekend was Bousardt een bekwame zakenman maar zelf niet kunstzinnig onderlegd. Het is niet ondenkbaar dat dit tafereel waarin hij strak in het pak een neobarokke monstrens onder handen neemt in scène is gezet (Foto coll. KDC, fotograaf onbekend)

telijk gedachtegoed weer te geven. Zij borduurden daarbij voort op de abstracte schilderkunst die zich een halve eeuw eerder bijvoorbeeld in het expressionisme had gemanifesteerd. De neutraliteit en het meditatieve karakter van non-figuratieve kunst sloten goed aan bij de ideeën van de geloofsvernieuwers: ze bracht het sacrale dichterbij zonder de hinderlijke tussenkomst van figuratieve voorstellingen. Kunstenaar Berend Hendriks (1918-1997), die veel monumentale kunst voor protestantse instanties ontwierp, zag de abstractie als een oplossing voor de verbrokkeling van het collectieve geloofsbeeld en voor de toename van individuele betekenissen. Abstractie schiep ruimte voor diverse interpretaties.

Niet iedere katholiek was echter gecharmeerd van de introductie van de abstracte religieuze kunst in Nederland. In de jaren vijftig en zestig ontstond een heftig debat tussen museumbezoekers, theologen en kunstcritici, dat zich onder meer afspeelde in dagbladen als *De Tijd* en *De Gelderlander*. Tegenstanders verweten abstracte kunstenaars, katholiek of niet, dat zij de heiligheid en waarheid van de christelijke geloofsleer zodanig aantastten dat er niets meer van overbleef. Tekenend is het voorbeeld van een recensent in *De Gelderlander* van 19 februari 1958, die een werk van Otto Herbert Hajek duidde als een 'steriel bedenksel van een bloedarme geest'. Voorstanders van abstracte kunst vonden daarentegen

dat het maar eens afgelopen moest zijn met die negentiende-eeuwse 'Bon-Dieuserie', zoals Jean Leering de massaproductie van 'smakeloze' devotionele voorwerpen noemde. In die 'prullen van de bazaar' lag in ieder geval helemaal geen religieuze waarheid verscholen.

13

HET ATELIER VAN BOUSARDT

Ondanks deze controverse werd de abstractie gemeengoed in de Nederlandse kerkelijke kunst in de jaren vijftig en zestig. Bousardt haakte in op deze tendens en doorstond decennialang als een van de weinige ateliers de modernisering en secularisering van kerk en samenleving. Het succes van zijn atelier had verschillende redenen. Niet alleen sloten zijn abstracte ontwerpen goed aan bij de tendensen in de kerkelijke kunst, zijn machinale en minimaal gedecoreerde paramenten waren bovendien goedkoop om te produceren. In de vroege jaren zestig had hij maar liefst 35 werknemers in dienst. Bousardt experimenteerde, net als elk ander atelier, met vorm en decoratie. De directeur nam vanaf het begin verschillende kunstenaars in de arm die bekend stonden om hun abstracte ontwerpen, onder wie Fons de Kok (1930-) en de bekende Jan Dijker (1913-1993). Dijker schilderde in 1955 een abstracte drie-eenheid in het koor van de St. Franciskus Xaveriuskerk in het Noorse Arendal. De manier waarop deze kunstenaar de figuren aan weerszijden van Chris-

Een reeks abstract vormgegeven kazuifels uit het atelier van Bousardt. Het middelste parament is de zogenaamde 'Paaseierenkazuifel' van Jan Dijker (Foto coll. KDC, coll. Bousardt, fotograaf onbekend)

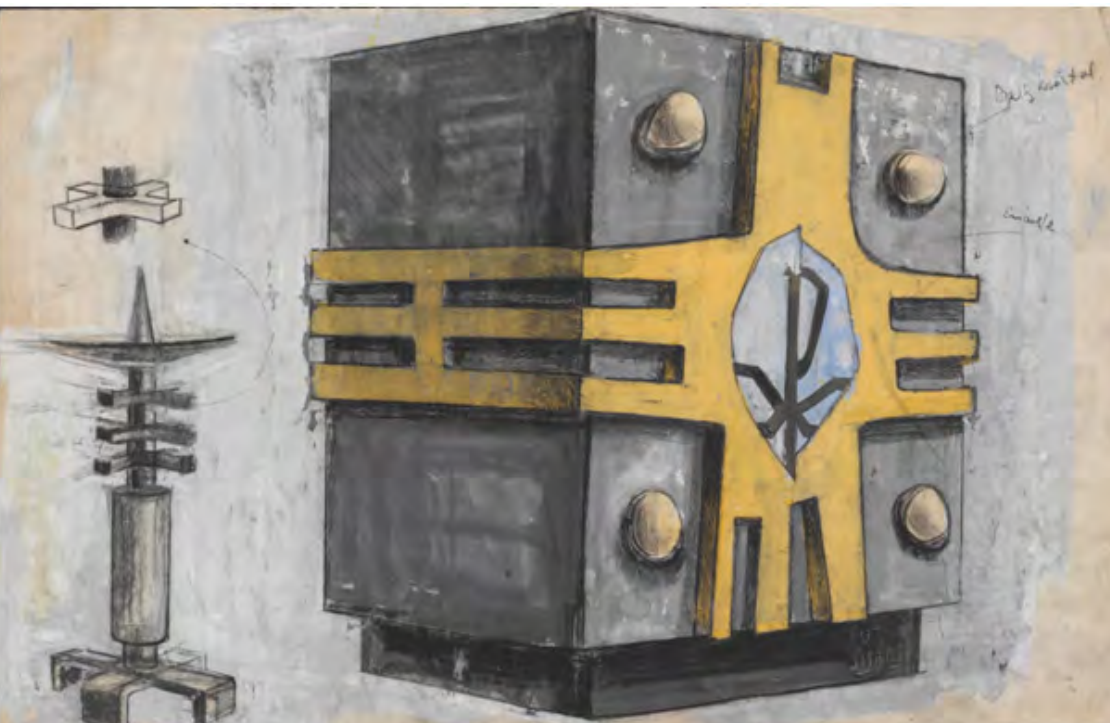
14

tus creëerde uit tweedimensionale vlakken, doet denken aan Picasso's ingenieuze *Les Femmes d'Alger* (1907). De veelzijdige Dijker ging bij Bousardt aan de slag als textielontwerper. De samenwerking wierp zijn vruchten af, want in 1960 won het atelier een gouden medaille op de IIe Biennale Christlicher Kunst der Gegenwart in Salzburg met een ontwerp van Dijker voor een kazuifel en koormantel.

Het aantrekken van abstracte kunstenaars zette de decoratieve toon voor het gros van Bousardts ontwerpen in de jaren zestig. Het was de glorie tijd van de werkplaats aan de

Noordstraat en waarschijnlijk stamt het meeste materiaal van het archief uit die periode: moderne, abstract vormgegeven ontwerp tekeningen voor tabernakels, monstransen en kerkelijk textiel zoals kazuifels voor priesters en dalmatieken voor diakenen. Er zit zelfs een enorme ontwerp tekening voor een kapel bij,

bedoeld voor een verzorgingshuis in de gemeente Druten.

Ondanks de heftige discussies over abstracte kerkelijke kunst in de kranten zijn er geen conflicten bekend tussen ateliers en kerkelijke autoriteiten betreffende de versiering van bepaalde voorwerpen. Zo verwonderlijk is dat niet. Ondanks de meer abstracte en expressieve decoratie brak zij namelijk niet met de christelijke beeldtraditie: vissen, broodmanden en Christusmonogrammen – laatantieke symbolen voor Jezus – figureren veelvuldig op de paramenten, kelken en tabernakels van Bousardt.

TELOORGANG

In de jaren zestig ontwierp het atelier nog de gewaden voor de aalmoezeniers en predikanten in het Nederlandse leger. Net als bij andere producenten van kerkelijke kunst liepen echter ook bij Bousardt de opdrachten terug. Bovendien was zijn lichamelijke gezondheid na een auto-ongeluk in 1961 verslechterd. Toch hield Cees Bousardt het uitzonderlijk lang vol, want in 2001 was zijn werkplaats nog steeds geopend. Wel waren er van de 35 werknemers maar twee overgebleven. De oude Bousardt overleed ten slotte in 2007 en de verzameling bleef jaren liggen op de zolder in Nistelrode, totdat

pastoor Ouwens besloot om de 'boel' naar het KDC te brengen. Dit kleine stukje Nederlandse kerkelijke kunstgeschiedenis heeft hier uiteindelijk een plek gekregen.

15

Het bedrijfsarchief van Kerkelijke Kunst Ateliers C. Bousardt is vanaf nu deels te raadplegen via de vernieuwde zoekmachine van het KDC. Heeft u vragen, reacties of aanvullende informatie? Aarzel dan niet om een mail te sturen naar H.Donks@kdc.ru.nl.

Bert Donks

Ontwerptekening van een abstract vormgegeven tabernakel uit het atelier van Bousardt, versierd met een Christusmonogram (Tekening coll. KDC, coll. Bousardt, vervaardiger onbekend)

*Grootseminarie Driebergen-Rijsenburg
(Foto coll. KDC, fotograaf: H.J. van den Brink)*

16

AANWINSTEN ARCHIEF:

Een bonte verzameling van collecties, die moeilijk onder één noemer te vangen zijn, is de afgelopen maanden aan de bestanden van het KDC toegevoegd, zoals het bedrijfsarchief van een wereldberoemd naaiatelier, de persoonlijke verzameling van de huisbediende van een seminarie en het verenigingsarchief van katholieke kerkhistorici.

J.G. VAN SCHAIK

Pastoor J.G. van Schaik was van 1916 tot en met zijn dood in 1956 geestelijk adviseur van achtereenvolgens het RK Vakbureau, het RKWV en de KAB. De kleine collectie bestaat uit een flink aantal brieven voornamelijk uit het eerste kwart van de vorige eeuw. De correspondentie onder andere met Ariëns geeft een levendig beeld van de roerige eerste

jaren van de Nationale Katholieke Vakbeweging.

GROOTSEMINARIE RIJSENBURG

De heer Vulto was jarenlang huisbediende van het seminarie Rijsenburg te Driebergen. In die tijd legde hij een gevarieerd archiefje aan met daarin publicaties over het seminarie, maar ook handgeschreven geschiedschrijvingen en eigen gemaakte plattegronden van het gebouw.

WERKVERBAND RECHTSCULTUUR IN DE KERKEN

Oorspronkelijk de 'Commissie Mensenrechten in de Kerk' van de Acht Mei Beweging. Na opheffing van laatstgenoemde werd besloten om de commissie als een zelfstandig werkverband te laten voortbestaan. In de loop van de jaren heeft het werkverband een aantal brochures geschreven als *Levenslang Paus?* (2006) en *Het nerveuze ongemak; over kerk en seksualiteit*. Later zijn een paar brochures als bijlage bij het blad van de Mariënborg-vereniging gepubliceerd. Met het overlijden van voorzitter Ruud Bunnik in 2013 werd besloten het werkverband op te heffen.

*J.G. van Schaik
(Foto coll. KDC, fotograaf: J.A.G. van Aken)*

Paus Joannes Paulus II in de Irenehal, gekleed in Nederlands basisgewaad met overstola Sint Willibrord, gemaakt door AtelierStadelmaier in Nijmegen (Foto coll.KDC, fotograaf onbekend)

FIRMA STADELMAIER

Behoorde tot de wereldwijde top van paramentenmakers. Onder anderen Paulus VI, Johannes Paulus II en Benedictus XVI, maar ook bisschop Bekkers droegen gewaden van deze firma. Het bedrijf ging wegens een afnemende markt in 2010 failliet.

Dit jaar werd in Museum Catharijneconvent een tentoonstelling van de paramenten gehouden. De paramenten zijn grotendeels overgedragen aan dit museum. Het eerste deel van het bedrijfsarchief met ontwerpteekeningen is in oktober naar het KDC gebracht.

OVERIGE AANWINSTEN

- **B.H.C. Schennink.** Onder andere vertegenwoordiger namens de Rooms Katholieke Kerk in het Interkerkelijk Vredesberaad. Bevat met name stukken uit zijn werk voor Pax Christi.

- **J.M.H. Vossen.** Emeritus hoogleeraar vergelijkende en fysiologische psychologie aan de Radboud Universiteit. Onderzoeksmateriaal en bestuursstukken van verschillende overlegorganen.

- **P.G.J. Post.** Stukken met betrekking tot zijn directeurschap van het Liturgisch Instituut en de bijzondere leerstoel Muziek vanwege de Nederlandse Sint Gregoriusvereniging.

- **Werkgenootschap voor Katholieke Kerkhistorici in Nederland.**

Stukken van het secretariaat van 1954 tot de opheffing in 2011.

- **Vereniging van Geestelijk Verzorger in Zorginstellingen.** Bestuursstukken, onder andere van de sector RK van de vereniging.

De archivaris

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

HEDEENDAAGSE KUNST IN DE NEDERLANDSE KERKEN 1990-2015

18

Na de opheffing van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN) in 2012, is besloten een publicatie te wijden aan kunst in de Nederlandse kerken in de laatste kwart eeuw. Dit heeft geleid tot de fraaie en rijk geïllustreerde publicatie *Hedendaagse kunst in de Nederlandse kerken 1990-2015*.

De redactie heeft gestreefd naar 'het registeren van de geloofsbeleving van de mens achter de brede instituties van de kerken in Nederland door middel van beeldende kunst'.

Jacques Klok, oud-voorzitter van de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland, geeft in zijn voorwoord een toelichting op het ontstaan van het boek. De cultuurtheoloog Frank Bosman geeft een situatieschets van kerk, cultuur en geloven in Nederland aan het begin van de 21ste eeuw.

In het boek wordt een aantal thema's speciaal belicht: Permanente kunst in Nederlandse kerken; Tijdelijke kunst in Nederlandse kerken; Kunst in voormalige Nederlandse kerken en Kunst in buitenlandse kerken. De thema's vormen samen een weerspiegeling van de hedendaagse kunst in honderden protestantse en katholieke kerken.

Daarnaast worden individuele kunstwerken besproken, steeds in relatie tot de kunstenaar en de kerk waarin

het werk een plaats heeft gekregen. Er wordt ingegaan op de rol van het betreffende kunstwerk bij het overbrengen van de boodschap en de manier waarop de kunstenaars de ruimten benutten die kerken bieden: stilte en karakter

Een voorbeeld is de Domkerk te Utrecht: de permanente kunst met daarnaast de tijdelijke kunst die geen christelijke traditie interpreteert, maar de gevoelens van de tijd op eigen wijze tot uitdrukking brengt.

Hedendaagse kunst in Nederlandse kerken 1990-2015: van Jan Dibbets tot Tinkebell / onder redactie van Joost de Wal. - Eindhoven: Lecturis, 2015. - 217 pagina's: illustraties; 25 cm

VERHALEN VAN EEN LEVENDE. THEOLOGISCHE PREKEN VAN EDWARD SCHILLEBEECKX BEZORGD DOOR HADEWIJCH SNIJDEWIND

Op 13 november verscheen dit laatste werk van Edward Schillebeeckx in het kader van het symposium 'Grenzen verleggen'. De sprekers, drie oudere en twee jonge onderzoekers, vroegen zich af of op hun vakgebied Schillebeeckx' werk al dan niet grensverleggend is.

De bundel, *Verhalen van een Levende*, is geen prekenboek in de eigenlijke zin van het woord. In de laatste jaren van zijn leven heeft de dominicaan Schillebeeckx zich de vraag gesteld of hij als predikbroeder met een wijdvertakte theologische en exegetische bagage zijn lezers van dienst kon zijn door de vraag naar het zoeken van God enigszins te specificeren en tegelijk God God te laten zijn en daar niet over te speculeren. In preek 11 verwoordt hij dat als volgt: 'Het gaat om het motief van het zoeken van God zelf, de Heer van Israël en van alle mensen'. Schillebeeckx gouden draad is dat er rationele argumenten te vinden moeten zijn om Gods eigen reden, zijn motief, te achterhalen. Hij was zich ervan bewust dat dit een gewaagde onderneming is, met een spanningsboog tussen genadekans en struikelblok om niet bij mystiek, maar bij mysticisme terecht te komen. Daarom heeft hij aan het merendeel van zijn preken aanvullende theologische informatie of andere teksten toegevoegd. Tegelijk wilde hij zijn boodschap op een eenvoudige manier overbrengen via zijn preken en niet via theologische traktaten,

al is hij daar wel een keertje van afgeweken. Hij heeft het boek zelf samengesteld en gebruik gemaakt van enkele reeds gepubliceerde teksten die bij zijn zoektocht van waarde waren. Ook een enkele persoonlijke noot vindt de lezer in dit werk van ruim 400 pagina's. Het was voor mij een groot geschenk om er de bezorger en eindredacteur van te zijn. Hadewych Snijdewind o.p.

Verhalen van een Levende: theologische preken van Edward Schillebeeckx bezorgd door Hadewych Snijdewind
/ Edward Schillebeeckx; red. Hadewych Snijdewind. - Nijmegen: Valkhof Pers, 2015. - ISBN 978-90-5625-385-1 (pbk)

VERHALEN
VAN EEN LEVENDE
Theologische preken van
EDWARD SCHILLEBEECKX
Bezorgd door Hadewych Snijdewind

VALKHOF PERS

ARCHIEF BEELD EN GELUID

OPLOSSINGEN

20

In *Impressie 15* zijn enkele foto's opgenomen uit een fotoalbum van een onbekende pater van de Congregatie van de H. Geest. Tot nog toe was nog steeds niet duidelijk wie de vicaris-generaal is op de foto naast Mgr. Bernard Hilhorst (1895-1954) (Foto 2). Inmiddels hebben de leden van de Congregatie van de H. Geest zich nogmaals over de foto gebogen, en hebben vastgesteld dat de pater naast de bisschop Antoon Mélis is. Hij moet dan ook de eigenaar van het album zijn geweest.

Van de foto's die in *Impressie 16* stonden kregen we reacties op de foto's 2, 3 en 6.

Foto 2 toont ons een heterogeen gezelschap, waarvan de gemeenschappelijk noemer (nog) niet bekend is. Professor Marit Monteiro kon ons er wel op wijzen dat de foto vermoedelijk achter het Albertinum is genomen in Nijmegen. Vooraan in het midden prijkt J.B. Kors OP (1885-1966) in zijn witte habijt. Als hoogleraar moraaltheologie aan de KUN had hij vele nevenfuncties, waaronder na de Tweede Wereldoorlog het voorzitterschap van de KRO. Op de eerste rij ontwaren we verder links een lid van de Jonge Werkman, H.A. Poels als vijfde van links, met naast hem een onbekende bisschop en daarnaast mogelijk Jan de Jong.

De meeste reacties – zelfs uit België – kregen we op Foto 3. Velen wisten

te melden dat de zusters te herkennen zijn aan hun dubbelkruis (= patriarchale kruis van Jeruzalem) op hun habijt: zij zijn Kanunnikessen van het H. Graf. De Priorij Thabor (Sint-Odiliënberg) valt onder de jurisdictie van de bisschop van Roermond. Zuster M. Jacqueline kon ons vertellen dat 'bisschop J.H.G. Lemmens op 7 augustus 1944 de basiliek van de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus te Sint Odiliënberg bezocht ter gelegenheid van het Vormsel. Het klooster Priorij Thabor ligt direct naast de basiliek. De zusters hadden destijds de lagere school (1890-1960) welke ook naast de kerk lag en nu gastenverblijf is. De Orde van het H. Graf is sinds de 15^e eeuw (met tussenperiodes) nauw verbonden met de basiliek van Sint-Odiliënberg. Tot op heden woont er nog een kleine gemeenschap Kanunnikessen van het Heilig Graf.'

Op de foto zien we v.l.n.r.: eerste rij: Zr. M. Godelieve Verheyen; Moeder Victoire Peeters; Mgr. Lemmens; Moeder Alphonsine van der Velden; Zr. Francisca Schwaetzer; tweede rij: Zr. M. Canisia Timmermans; Zr. M. Narcissa Snijders; Zr. M. Donata Boons; Zr. M. Dorothea Hilken; Zr. M. Aleydis Strijckers; Zr. M. Adolfa Tille; Zr. M. Emerentiana de Meester

Foto 6 toont ons de Witte Pater A.J.M. Juffermans, een broer van zuster Felicitas van de Julianazusters, die ons ook de oplossing kon geven.

Graag wil ik de inzenders hartelijk danken!

De Collectiespecialist Beeld & Geluid

OPGELOST:

Foto 2, Impressie 15

21

Foto 6, Impressie 16

Foto 2, Impressie 16

Foto 3, Impressie 16

NIEUWE FOTOS

De volgende foto's bieden wij u weer graag ter identificatie aan

Van Willem Spann OSFS ontvingen we de foto's 1-3 van de drie geestelijken. Hij schrijft: 'Ik sleep deze drie "heren" in deze al vele jaren met mij mee in mijn map "onopgeloste zaken". Ik ben er al mee naar bevriende geestelijken geweest [...]' Tevergeefs dus. Wellicht dat deze rubriek kan helpen? Foto 4 is vermoedelijk genomen in Stompwijk eind jaren twintig bij gelegenheid van een Openluchtspel (achterop de foto staat J.v.Bemelen Zoeterwoud). Foto 5 toont ons een onbekende kerk met rijke schilderijen. Welke dames, ten slotte, brengen waar op foto 6 een Romeinse groet aan Maria?

Foto 4

Foto 1

Foto 2

Foto 3

23

Foto 5

Foto 6, afkomstig uit een fotoalbum
van de priester J. Martin

KORT NIEUWS

IN MEMORIAM NOL VAN DEN BOOGAARD

24

Op 17 oktober overleed broeder Arnold (voor ons KDC-ers: 'Nol') van den Boogaard SJ. Nol was vrijwel vanaf de oprichting van het KDC als vrijwilliger werkzaam op de bibliotheekafdeling. Vele jaren heeft hij de zorg gehad voor onder meer het

opnieuw inpakken en het terugzetten van uitgeleende tijdschriften en boeken. Toen zijn geheugen achteruit ging beschreef hij met zijn onnavolgbaar nette handschrift de ruggen van ingebonden tijdschriften en later archiefomslagen. Nol was een altijd opgewekte en behulpzame collega. Hij is nooit bij het KDC vertrokken: 'he just faded away'.

Nol van den Boogaard
(Foto coll. KDC)

NIEUWE STUDIEZAAL

In de afgelopen maand is het interieur van de Universiteitsbibliotheek grondig onder handen genomen. Er zijn een paar honderd werkplekken bij gekomen, en op de eerste verdieping is ruimte gemaakt voor een ruime koffiehoek annex ontmoetingsruimte. Voor deze verbouwing moesten bij het KDC een aantal kamers plaats maken voor een 'kantoortuin', maar ook de studiezaal werd verplaatst. Onze nieuwe studiezaal stemt ons buitengewoon tevreden: het KDC heeft weer een gescheiden studiezaal met een ruime tentoonstel-

lingsgelegenheid en alle moderne faciliteiten om rustig onderzoek te doen en archieven te raadplegen.

25

(Foto coll. KDC, fotograaf Paul Koopmans)

Stichting Vrienden van het KDC

26

Postbus 9100
6500 HA Nijmegen

Tel. 024 3612412
Fax 024 3612403

E-mail: vrienden@kdc.nl
www.ru.nl/vkdc/vrienden

KvK 09160251
Bankrek.nr. 12.39.94.411

AFSCHEID VAN TWEE BE- STUURSLEDEN

Tot onze grote spijt hebben KDC en het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven de Vriendendag, die was aangekondigd voor 16 oktober 2015, moeten afgelasten. Het voorgenomen programma was gewijd aan de geschiedenis van Pax Christi. Het bestuur hoopt dit onderwerp in het voorjaar van 2016 weer op te kunnen pakken.

Uiteraard heeft het bestuur onder zijn nieuwe voorzitter uitgebreid afscheid genomen van de leden Toos Jongma-Roelants en Jos van Gennip, die vanaf het eerste uur lid waren van het

bestuur van de Vrienden.

Het afgelopen jaar heeft de stichting weer vele donaties mogen ontvangen. Het bestuur van de Vrienden dankt alle donateurs hartelijk daarvoor. Aan diegenen die hun donatie voor 2015 nog niet hebben overgemaakt, willen wij vragen hun bijdrage alsnog over te maken op bankrekeningnummer **NL09RA-BO0123994411** t.n.v. Stichting Vrienden van het KDC. Bij voorbaat hartelijk dank daarvoor.

R.C.M. van Glansbeek,
secretaris/penningmeester

COLUMN

ZEGENINGEN

Natuurlijk valt het ook u meteen op: een katholieke autozegening bij een wasstraat die **Mekka** heet (<http://hetwerklandschapkruist.blogspot.nl/2012/05/carwash-mekka-cleaning-organizing.html>). Interreligieuzer kan het bijna niet. Genoeg reden om daar een column aan te wijden, ware het niet dat ik toch eerst maar even ging googelen – en daarmee nam mijn column een totaal onverwachte wending. Deze autozegening was niet het initiatief van een pastoor die met dit gebruik probeerde op de werelderfgoedlijst voor immaterieel erfgoed te komen. Het is evenmin een foto van een pastoor die zich opmaakt een nabijgelegen begraafplaats te betreden voor een uitvaart. Het is KUNST. Wat? KUNST.

De manifestatie **UtrechtManifest 4** (<http://www.utrechtmanifest.nl/utrecht-manifest-4/>), gehouden in 2011, was gewijd aan de wisselwerking tussen design en werkomgeving. De Amsterdamse, van oorsprong Canadese designer **Cynthia Hathaway** (<http://www.hathawaydesigns.org/>) ging aan de slag met deze *carwash* in de doodsaai Utrechtse flatgebouwwijk **Rotsoord** (<http://www.utrecht.nl/wijk-zuid/de-wijk/rotsoord/>) en ontwikkelde zeven evenementen: The Great Drive Thru Debate (twee kenners bediscussiëren je auto, gezeten op jouw achterbank,

terwijl je door de wasstraat gaat), de Cleaning and Organising Day (ook van binnen wordt je auto onderhanden genomen), de Manicure Day (een manicure terwijl u wacht), Thru The Carwash Lecture (drie lezingen over de historie van de omgeving op een CD), Pimp My Car And Me (je auto wordt door twee kunstenaars onder handen genomen), Drive In Movie (een Youtube-filmpje over autoliefde), en daarnaast op dag vijf dus ook: **Blessing Day, On Your Way!** (<https://vimeo.com/44421436>). 'Ga veilig op weg, terwijl Sint Christoffel over uw schouder meekijkt'.

Meestal staat kunst in dienst van religie. Niet altijd tot vreugde van het episcopaat overigens, zoals ooit kunstenaar **Aad de Haas** (<http://www.aaddehaas.nl/>) mocht onder vinden. Maar hier in Utrecht stond religie in dienst van een kunstproject! En Christoffel bestaat niet meer. Ach, als het water maar echt gewijd is, denk ik dan.

En als u nu voortaan *Impressie* digitaal leest, hoeft u al die internet-adressen niet over te typen. Dan kunt u ze gewoon aanklikken. <http://www.ru.nl/kdc/actueel/impressie/>. Dat zijn de zegeningen van het internet.

Wiek

COLOFON

Impressie is de nieuwsbrief van het Katholiek Documentatie Centrum met nieuws over het KDC en zijn collecties en aanwinsten. De nieuwsbrief verschijnt onregelmatig. Op aanvraag wordt *Impressie* kosteloos toegezonden per post of email.

Redactie-adres en abonnementenadministratie:

Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen

Tel. 024-3612412

Impressie@kdc.ru.nl

www.ru.nl/kdc/impressie

Redactie: Lennie van Orsouw, Vefie Poels.

Medewerkers aan dit nummer: Peter van Dam, Bert Donks, Ruud Franssen, Lennie van Orsouw, Ramses Peters, Vefie Poels, Hadewych Snijdwind o.p., Lodewijk Winkeler

Opmaak: Collin Burgemeestre. Grafisch ontwerp: Grafisch Ontwerpbureau Voltage, Nijmegen. Druk: Benda drukkers, Nijmegen.
ISSN 1877-2412